

ИЗОҲЛАРНИНГ ТУЗИЛИШИ ВА УЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ ТАРТИБИ

Изоҳлар китобхонга Муқаддас Китоб матнини яхшироқ тушунишга ёрдам бериш мақсадида тузилган. Изоҳларда қадимги Яқин Шарқ ва унга қўшни давлатларнинг тарихига, маданиятига, географик жойлашувига, саналарга ва вақт тизимига оид маълумотлар киритилган, Муқаддас Китобнинг муайян матни мазмунига мос келадиган айрим оятлар манзили берилган. Шунингдек, қадимги ўлчов бирликларининг замонавий эквивалентлари ҳам изоҳланган. Муқаддас Китобда кўп учрайдиган муҳим сўзлар ёки номлар ҳақидаги маълумот эса китобнинг луғат қисмида ўз аксини топган. Айрим ҳолларда бундай сўзлар ёки номлар учун изоҳ қисқа берилган бўлиб, тўлиқроқ маълумотга эга бўлиш учун луғатга қаранг, деб ёзилган.

Муқаддас Китобнинг асл матни қадимги иброний ва юнон тилларида ёзилгани учун, баъзан матндаги оятларнинг маъносини тушуниш мураккаблик туғдиради. Маъноси ноаниқ бўлган ана шундай оят учраганда ва олимлар ўша оятни қандай таржима қилиш кераклиги ҳақида бир тўхтамга кела олмаган ҳолларда ҳам оятга изоҳ берилган. Таржимонлар гуруҳи бундай оятларни диққат билан ўрганиб чиқиб, мазмуни контекстга мос келадиган таржимадан фойдаланганлар. Айрим ҳолларда матндаги маълум бир сўзнинг ёки иборанинг қўшимча маънолари ёки бошқа варианты изоҳда кўрсатиб ўтилган. Ўзбек тилидаги мазкур таржима учун асос бўлган Эски ва Янги Аҳднинг асл матнлари ҳақида қўшимча маълумотга эга бўлиш учун луғатдаги ИБРОНИЙЧА МАТН ва ЮНОНЧА МАТН ибораларига қаранг. Ўша ўринларда Эски ва Янги Аҳд матнининг тарихи ҳақида муҳим маълумотлар берилган бўлиб, олимлар асл матн маъносини тушунишлари учун алоҳида аҳамиятга эга бўлган қайси қадимий қўлёзмалардан фойдаланганлари ҳақида ёзилган.

Изоҳ берилган сўзлар ёки иборалар матнда юлдузча (*) билан белгиланган. Ҳар бир китоб таркибидаги изоҳланаётган сўз ва иборалар мазкур қисмда ўша китоб номи остида келтирилган. Изоҳларнинг аксарияти қуйидаги намуна асосида берилган:

7:20 ўн беш тирсак — тахминан 7 метрга тўғри келади.

7:20 — бу рақамлар изоҳланаётган сўз ёки иборанинг манзилини, яъни биринчи рақам бобини, иккинчи рақам оятини билдиради. Масалан, 7–боб, 20–оят.

ўн беш тирсак — тиредан олдинги курсив шаклида берилган бу сингари сўз ёки иборалар Муқаддас Китоб матнидан олинган бўлиб, изоҳланадиган қисмни ташкил қилади.

тахминан 7 метрга тўғри келади — изоҳда тиредан кейин келган бу сингари жумлалар изоҳ матнини ташкил қилади.

Муқаддас Китоб таркибидаги ҳар бир китобнинг кириш қисмидаги изоҳларга боб ва оят рақами қўйилмаган. Бундай изоҳлар ўша китобга берилган изоҳлар рўйхатининг бошида келади.

Забур китобининг айрим сарлавҳалари санолар бошида келгани учун, бош сарлавҳаларга берилган изоҳларда фақат санонинг тартиб рақами кўрсатилган. Бундай сарлавҳаларнинг оят рақами йўқ (мисол учун, 31–саного берилган изоҳга қаранг).

Муқаддас Китоб таркибига кирган қуйидаги бешта қисқа китоб: Ободиё, Филимўн, 2 Юҳанно, 3 Юҳанно ва Яхудо китоблари бобларга бўлинмагани боис, бу китобларга берилган изоҳларда фақат оят рақами кўрсатилган.

Янги Аҳд муаллифи Эски Аҳддан иқтибос келтирилганда, юлдузча (*) иқтибосдан кейин қўйилган. Бундай ҳолларда иқтибос изоҳ бошида берилмаган, балки иқтибос Эски Аҳднинг қайси оятларидан олингани кўрсатиб ўтилган. Мисол учун, Матто китобига берилган қуйидаги намунага эътибор беринг:

2:6 Михо 5:2 га қаранг.

Янги Аҳдда Эски Аҳддан келтирилган иқтибослар иброний тилидаги Эски Аҳднинг асл матнидан таржима қилинмаган, балки Янги Аҳд муаллифининг юнон тилида ёзилган сўзларидан олинган. Янги Аҳд муаллифлари Эски Аҳддан иқтибослар келтирилганларида, баъзан уларни сўзма–сўз эмас, балки фақат керакли қисмларини олиб, матн маъносига мос равишда ишлатганлар. Шу боис Янги Аҳддаги баъзи иқтибослар Эски Аҳд матнидагидан бироз фарқ қилади.

Қуйида изоҳлардаги рақамларга ҳамда кўп такрорланадиган сўзлар ва ибораларга тушунтиришлар берилган. Изоҳларни тўғри тушунишингиз учун қуйидаги намуналарни диққат билан ўқиб чиқинг:

6:1 — маълум бир китобнинг 6–бобини ва 1–оятини билдиради. Агар рақамлар бошида китоб номи берилмаган бўлса, изоҳ билан таъминланаётган китоб назарда тутилган. Агар рақамлар бошида маълум бир китоб номи берилган бўлса, шу китобнинг боби ва ояти назарда тутилган. Мисол учун, Ҳикматлар 1:7 деганда “Сулаймоннинг ҳикматлари” китобининг 1–боби, 7–оятини назарда тутилади.

6:1 га қаранг — изоҳ билан таъминланаётган китобнинг 6–боби 1–оятига қаранг деган маъно англашилади.

6:1, 5, 9, 18:4-7 га ва Чиқиш 2:9 га қаранг — изоҳ билан таъминланаётган китобнинг 6–боби 1, 5 ва 9–оятларига, 18–бобнинг 4–оятдан 7–оятгача ва Чиқиш китобининг 2–боби 9–оятга қаранг, деган маъно англашилади. Эслатма: боб рақамидан кейин доимо икки нуқта (:) қўйилади ёки “–боб” тарзида ёзилади. Шунинг учун юқоридаги 6:1, 5, 9 мисолида 1, 5 ва 9 сонлари оят рақамини билдиради.

24:7 изоҳига қаранг — изоҳ билан таъминланаётган китобнинг 24–боби 7–оятига берилган изоҳга қаранг, деган маъно англашилади.

12:8 га ва ўша оятнинг изоҳига қаранг — изоҳ билан таъминланаётган китобнинг 12–боби 8–оятига ва ўша оятга берилган изоҳга қаранг, деган маъно англашилади.

16:7-14–оятларга ва 16:14 изоҳига қаранг — изоҳ билан таъминланаётган китобнинг 16–боби 7–оятдан 14–оятгача ва шу китобнинг 16–боби 14–оятга берилган изоҳга қаранг, деган маъно англашилади.

тўлиқроқ маълумотга эга бўлиш учун луғатдаги ИСРОИЛ сўзига қаранг — бу каби изоҳларда Муқаддас Китобга илова қилинган луғат назарда тутилган.

ибронийча матн — Эски Аҳднинг асл матни бўлиб, ўзбек тилига қилинган мазкур таржима ушбу ибронийча матнга асосланган. Тўлиқроқ маълумотга эга бўлиш учун луғатдаги ИБРОНИЙЧА МАТН иборасига қаранг.

орамийча матн — Эски Аҳднинг айрим қисмлари орамий тилида ёзилгани боис, орамийча матн ўша қисмларнинг асл матни ҳисобланади. Ўзбек тилига қилинган мазкур қисмлар таржимаси ушбу орамийча матнга асосланган. Тўлиқроқ маълумотга эга бўлиш учун луғатдаги ОРАМИЙЧА сўзига ва ОРАМИЙЧА

МАТН иборасига қаранг.

иброний қўлёзмалари, қумрон қўлёзмалари, қадимий юнонча таржима, қадимий сурёнийча таржима, қадимий лотинча таржима — Эски Аҳднинг қадимда кўчирилган нусхалари ва таржималари. Ибронийча асл матннинг маъноси ноаниқ бўлган ўринларда олимлар матн маъносини тўлиқ тушунишлари учун ушбу қўлёзмалар ва таржималардан фойдаланадилар. Тўлиқроқ маълумотга эга бўлиш учун луғатдаги ИБРОНИЙЧА МАТН ибораси остида берилган ИБРОНИЙ ҚЎЛЁЗМАЛАРИ, ҚУМРОН ҚЎЛЁЗМАЛАРИ ва ҚАДИМИЙ ТАРЖИМАЛАР ибораларига қаранг.

юнонча матн — Янги Аҳднинг асл матни бўлиб, ўзбек тилига қилинган мазкур таржима ушбу юнонча матнга асосланган. Тўлиқроқ маълумотга эга бўлиш учун луғатдаги ЮНОНЧА МАТН иборасига қаранг.

юнонча қўлёзмалар — Янги Аҳднинг қадимда кўчирилган нусхалари. Тўлиқроқ маълумотга эга бўлиш учун луғатдаги ЮНОНЧА МАТН остида берилган ЮНОН ҚЎЛЁЗМАЛАРИ иборасига қаранг.

...минг-минг авлодларига... — ёки мингинчи авлодига ёхуд мингларига — бундай ҳолларда “ёки” ва “ёхуд” сўзлари асл матн маъносини икки ёки ундан ҳам кўпроқ маъноларда тушуниш мумкинлигини билдиради. Китобхон мазкур таржимани бошқа таржималар билан солиштирганда, баъзи бир оятларнинг маъноси бошқача эканлигини пайқаш мумкин. Таржимадаги фарқлар, одатда, кўйидаги сабабларга кўра пайдо бўлган:

1) Асл матндаги сўз ёки ибора бир неча маънога эга, бу ҳолда таржимада сўзнинг ёки иборанинг маъноси матн контекстига кўра танланади.

2) Асл матнда баъзи архаик сўзлар ёки иборалар кам учрагани боис, олимлар уларнинг маъносини аниқ била олмайдилар.

3) Асл матнда айрим оятларнинг маъноси ноаниқ, эҳтимол, котиблар матнни кўчирганларида хатога йўл қўйганлари бунга сабаб бўлиши мумкин. Бундай ҳолда олимлар матнни бошқа қўлёзмалар билан солиштириб, унинг маъносини аниқлашга ҳаракат қиладилар. Шунга қарамай, айрим ҳолларда эришилган натижа яна баҳсли бўлиб қолаверади. Баъзан бундай маълумот изоҳларда берилган бўлиб, китобхон муаммони тушунишига ёрдам беради. Кўп ҳолларда эса бунинг имкони йўқ, чунки муаммо ниҳоятда узун ва батафсил изоҳни талаб қилади. Китобхонларимиз Муқаддас Китобни чуқур ўрганмоқчи бўлсалар, бундай саволларга қониқарли жавоб топишлари учун Муқаддас Китоб бўйича тузилган шарҳларга, яъни комментарийларга мурожаат қилишлари мумкин.

“...Байт-Хагон шаҳрига қараб қочди... — ёки боғдаги уйнинг йўлидан қочди.” — бу ҳолда “ёки” айирувчи боғловчисининг вазифаси шундан иборатки, асл матндаги бирор сўз ёки ибора атоқли отни ёки сифатдош оборотини билдиради. Матнга юқоридагидай изоҳ берилган бўлса, демак, олимлар бу масалада битта ечимга келмаганлар, яъни асл матнда атоқли от ишлатилганми ёки сифатдош обороти назарда тутилганми — аниқ эмас.

...бўлиши мумкин, ...бўлса керак, баҳсли, чамаси, эҳтимол — изоҳларда бу каби сўзлар бор бўлса, демак, олимлар асл матндаги бирор масалада бир тўхтамга кела олмаганлар. Умид қиламизки, бундай ўринларда китобхонлар Муқаддас Китобни диққат билан ўқийдилар ва бошқаларнинг бу борадаги қарашларига ҳурмат билан ёндашадилар.

ибронийча матнда бу исмнинг бошқа варианты Ёрам — бу каби изоҳлар асл матндаги исм бошқача ёзилганини билдиради. Қадимда одамларнинг исмларини ва жойлар номларини турлича талаффуз қилишгани боис, улар бир

хил ёзилмаган. Баъзан исмларни ва номларни қисқартириб айтишган. Тушунмовчиликнинг олдини олиш учун, мазкур таржимада ҳар бир одамнинг исми ёки жойнинг номи матннинг бошқа ўринларидаги исм ёки ном билан бир хил қилиб берилган.

ибронийча матнда Исроил, Ёқубнинг яна бир исми — бу каби изоҳлар бирон одамнинг ёки жойнинг асл матнда бошқа номи ҳам борлигини билдиради. Баъзан одамларнинг ва жойларнинг иккита номи бўлган. Тушунмовчиликларнинг олдини олиш учун, одатда, мазкур таржимада ўша номларнинг биттаси ишлатилган.

бу ўринда Павлус Ибтидо 3:17-19 ни назарда тутган — бу каби изоҳлар Янги Аҳд матни учун берилган бўлиб, муаллиф Эски Аҳднинг қайси оятлари ёки парчасига ишора қилаётганини кўрсатади. Бундай ўринларда муаллиф иқтибос келтирмаган, у фақат Эски Аҳд оятларидаги айрим калит сўзлар ва иборалардан фойдаланган ёки фикрини таъкидлаш учун Эски Аҳддаги оятларнинг умумий мазмунини айтиб ўтган, холос.

Муаллиф бу ўринда Ишаё 40:3 нинг қадимий юнонча таржимасидан фойдаланган — бу каби изоҳлар Янги Аҳд матни учун берилган бўлиб, муаллиф ёки сўзловчи иқтибосни Эски Аҳднинг қадимги юнон тилига қилинган таржимасидан келтирганини билдиради. Бундай изоҳлар Эски Аҳднинг юнон тилидаги таржимаси иброний тилидаги асл матндан биров фарқ қилишини кўрсатади. Илк жамоатдаги масиҳийлар, асосан, юнон тилига таржима қилинган Эски Аҳд матнидан фойдаланганлар, чунки ўша даврда кўпчилик иброний тилини билмаган ва асл матнни ўқий олмаган. Тўлиқроқ маълумотга эга бўлиш учун луғатдаги ЮНОН ТИЛИ ВА МАДАНИЯТИ иборасига ва ИБРОНИЙЧА МАТН ибораси остида берилган ҚАДИМИЙ ТАРЖИМАЛАР иборасига қаранг.